

ӘОЖ 94(574)

ББК

А

Бегалиева А.К. Қазақстан тарихы (оқу құралы). – Алматы: Қазақ университеті, 2020. - 304 бет.

ISBN

Оқу құралы ҚР жоғары оқу орындарының жоғары оқу орнына дейінгі білім беру факультетінің тыңдаушыларына, колледж және лицей, жалпы білім беретін мектеп оқушыларына арналған. Оқу құралында Қазақстан тарихы ежелгі заманнан бастап қазіргі заманға дейінгі кезеңді қамтып, мемлекеттің стратегиясы, қазіргі даму ерекшеліктері сипатталған. Сонымен қатар тыңдаушылардың өздігінен ізденуіне арналған сұрақтар мен реферат тақырыптары, терминдер бойынша мағлұмат алу үшін глоссарий берілген.

Оқу құралы көпшілік оқырман қауымының назарына да арналған.

ӘОЖ 94(574)

ББК

А

Пікір жазғандар:

Кәрібаев Б.Б. - әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Қазақстан тарихы кафедрасының меңгерушісі, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі.

Шамшиденова Ф.М. - Қазақ ұлттық университеті қыздар педагогикалық университеті Қазақстан тарихы кафедрасының қауымдастырылған профессоры, тарих ғылымдарының кандидаты.

Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ғылыми кеңесі шешімімен № хаттама _____ 2020 ж. ұсынылған

АЛҒЫ СӨЗ

«Қазақстан тарихы» курсы ҚР Білім және ғылым министрлігі ұсынысымен бекітілген және іске қосылған ҚР жалпыға бірдей міндетті мемлекеттік білім беру стандарты бойынша жоғары оқу орнында оқытылады.

«Қазақстан тарихы» оқу құралы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің жоғары оқу орнына дейінгі білім беру факультетінің тыңдаушыларына, колледж және лицей оқушыларына арналған.

Пәнді оқытудың **мақсаты** ежелгі заманнан бастап қазіргі заманға дейінгі Қазақстан тарихына сипаттама беру.

Пәнді оқыту **міндеттері:**

- ежелгі Қазақстан тарихының кезеңдерін жан-жақты сипаттау;
- орта ғасырдағы түркі қағанаттарының қоғамдық-саяси тарихына шолу жасау;
- «Мәңгілік ел» идеясының мазмұнын түсіндіру;
- Қазақстан жеріне жасалған монғол шапқыншылығын, монғол ұлыстарының құрылу тарихын көрсету;
- Қазақ хандығының тарихына қатысты оқиғаларды мазмұндау;
- Қазақстанды Ресей империясының жаулау саясатын айқындау;
- әкімшілік-әміршіл жүйенің қалыптасуын көрсетіп, КСРО құрамындағы Қазақстан тарихын сипаттау;
- тәуелсіз Қазақстан тарихын сипаттап, қалыптасқан Қазақстан тарихын талдау;
- тәуелсіз Қазақстанның әлеуметтік-мәдени негіздерін көрсету;
- ХХІ ғ. Қазақстанның экономикалық моделін айқындау;
- Қазақстанның дүние жүзінің жетекші елдерімен байланысын сипаттау.

Тыңдаушылардың алатын **білімі:** көне Қазақстан тарихын, мемлекеттілік туралы түсінікті, монғол шапқыншылығын, Қазақ хандығының тарихын, Ордалар тарихын, Ресей империясының Қазақстандағы саясатын, кеңестік идеологияның ықпалын біліп, қазіргі заманғы тарихымыздың қайшылықты тұстарының кейбір көлеңкелі, мәселелерін жаңа өркениетті тәсілмен сипаттауға үйреніп, кеңестік тоталитарлық жүйенің жазықсыз жазалауына ұшыраған халқымыздың көрнекті мемлекет, ғылым мен мәдениет қайраткерлері туралы, Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан әлемдік қауымдастықтың толыққанды мүшесі болғанын, Қазақстанның 2010 жылы Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымына төрағалық етуі туралы шешім оның сенімді дәлелі болғаны, «Қазақстан-2050», Елбасының Жолдаулары, Мәңгілік ел идеясы, Астана қаласының салынуы, ХХІ ғ. Қазақстанның экономикалық моделі, білім және ғылым саласы, т.б. туралы мағлұмат алады.

Біліктілігі:

- «Қазақстан тарихы» пәнінің оқу жоспарына бағытталу;
- дәріс және семинар сабақтарында алған білімдерін тәжірибеде қолдану;
- тарихи кезеңдердің ерекшеліктерін көрсету;
- негізгі ғылыми терминдерге түсінік беру.

Құзырлығы:

- студент кешенді түрде ізденеді, тарихи ақпаратты жүйелейді;
- деректерге дербес талдау жасап, өз көзқарасын білдіреді.

КІРІСПЕ

Тарих – физикалық үдерістер жүріп өтетін сандық уақыт емес, ол адамдық болмыс оқиғаларымен, мағыналармен және даму мақсатымен тығыз байланысты сапалы уақыт. Тарих - нақты мағыналық сұлбаны түзетін оқиғалардың уақыты. Тарихта құбылыстардың өзара байланысының себептері ғана емес, мағынасы да ерекше маңызға ие болады. Адам әлемі тарих арқылы білінеді.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында ұлттық қасиетімізді жоғалтпай, санамызды, ұлттық құндылықтарымызды жаңғыртып, оған ие болып, оны әлемдік құндылықтармен үйлестіре қарап, ел игілігіне жарату қажеттігі айтылды. Осы бағытта жаңғырудың маңызын былай көрсетті: «Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды. Сонымен бірге, рухани жаңғыру ұлттық сананың түрлі полюстерін қиыннан қиыстырып, жарастыра алатын күдіретімен маңызды». Саяси, экономикалық реформаларды жүргізе отырып, рухани байлық, адами құндылықтар, жастарды тәрбиелеу, олардың бойына патриоттық рухты сіңіре білу жұмысында рухани салаға басымдық берудің қажеттілігі біз үшін үлкен міндет екені белгілі. Демек, халқымыздың барлық ұлттық салт-дәстүрлерін, мемлекеттік тіліміз бен әдебиетімізді, мәдениетімізді, ұлттық рухымызды жаңғырту қажет деп түсінеміз. Елбасымыздың рухани жаңғыруға, руханиятқа, білім, ғылымға маңыз беруі – санамыздың да, идеологиямыздың да негізгі тұғыры.

Н. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақаласында «Кеңістік – барлық нәрсенің, ал уақыт – бүкіл оқиғаның өлшемі. Уақыт пен кеңістіктің көкжиегі тоғысқан кезде ұлт тарихы басталады. Бұл – жай ғана әдемі афоризм емес. Қазақстан тарихы да жеке жұрнақтарымен емес, тұтастай қалпында қазіргі заманауи ғылым тұрғысынан қарағанда түсінікті болуға тиіс», - деп атап көрсетті. Бұл мақалада Ұлы даланың жеті қыры әлемдік өркениетті құру мен дамытуға септігін тигізген ұлттық мұра топтарын ұсынды. Жылқыны қолға үйрету, ертеден-ақ металлургияны, қола мен темірді өндеуді меңгере отырып біздің ата-бабаларымыз әлемдік өркениеттің дамуына өз үлесін қосты. Көшпенді халықтар өздерінің әскери-саяси артықшылықтарымен Азия сахарасында үстем болды.

Ұлы Жібек жолы Дала өркениетінің дамуының мықты факторына айналып, түркі тайпаларының Орталық Азияда өркендеп, гүлденуінде ынталандырушы рөл атқарды. Бұл мұра қазірдің өзінде де еуроазиялық аймақ мемлекеттерінің тығыз өзара іс-қимылын қозғаушы күштердің бірі болып табылады, соның жарқын көріністерінің бірі – «Бір белдеу-бір жол» бағдарламасы.

Көшпелілер өркениетін нақты тану қазіргі заманғы Қазақстанның рухани дамуына серпін беріп, ұлттық құндылықтарымыздыңмаңызын терең түсінуге мүмкіндік туды.

Тарих – кез келген қоғамдағы өзін-өзі танудың және өзіндік идентификацияның әдісі, ал ұлттық тарих біріктіретін маңызды ролі бар және тілі, діні, рухани мәдениеті, таңбасы, дәстүрі бар біртұтас халықты құрайтын мемлекеттің негізгі факторы. Оның жаңа тарихи санасы, дүниетанымы, жеке және ұжымдық жадысы, адамдар мінез-құлқының мотивтері мен стереотиптері болып табылады.

Қазіргі кезде тарих күнделікті өмірдің, мәдениеттің, ойлаудың, халық санасының құрамдас бөлігіне айналып, сауатты қоғамның назарын өзіне аударуда. Өткен тарих өшіп қалмайды, ол әлеуметтік өмірдің жинақталған тәжірибесінде жалғаса береді. Адамдық тәжірибені жинақтау және өңдеу тарихтың бірінші міндеті. Уақыт пен кеңістіктегі адам өмірі тарих деп аталса, қоғамдық өмірдің шынайы болмысы болып табылады, ол оның барлық көрінісін қамтиды, өздігінен ештеңені алып тастай алмайды, тек шындық айтылуы тиіс. Міне, осы тұрғыдан алғанда бұл оқу құралы Қазақстан тарихынан білім алып, тарихи сананың қалыптасуына, өз еліне деген патриоттық сезімнің қалыптасуына септігін тигізеді.

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз.....	2
Кіріспе.....	4
1 Ежелгі замандағы Қазақстан.....	6
1.1 Қазақстан территориясындағы тас дәуірі.....	6
1.2 Қазақ жеріндегі қола дәуірі.....	9
1.3 Қазақстан территориясындағы тайпалық одақтар.....	14
2 Орта ғасырдағы Қазақстан.....	25
2.1 VI-X ғғ.ерте орта ғасырлық мемлекеттер.....	25
2.2 Дамыған ортағасырлардағы мемлекеттер (XI ғ. басы - XII ғғ.).....	31
2.3 Қазақстан монғол дәуірінде (XIII ғ. басы – XV ғ. бірінші жартысы).....	47
2.4 XIV-XV ғ.ғ. Қазақстандағы мемлекеттер.....	52
2.5 Қазақ хандығының құрылуы.....	57
2.6 XVI - XVIII ғасырдың басындағы Қазақстан.....	65
3 Жаңа замандағы Қазақ елінің тарихы.....	74
3.1 Тәуке хан тұсындағы Қазақ хандығы.....	74
3.2 Жоңғар шапқыншылығына қарсы қазақ халқының күресі.....	79
3.3 Патшалық Ресейдің Қазақстанды жаулапалуының басталуы.....	84
3.4 Кіші жүз қазақтарының патша үкіметінің отарлау шараларына қарсы күресі.....	94
3.5 Ұлт-азаттық жолындағы көтерілістер.....	100
3.6 XIX ғ. екінші жартысындағы Қазақстанның саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайы.....	116
3.7 XX ғасырдың басындағы Қазақстан.....	129
4 Қазақстанның қазіргі заманғы тарихы.....	140
4.1 Қазақстан Қазан төңкерісі мен азамат соғысы жылдарында (1917-1920 жж.).....	140
4.2 Қазақстан кеңестік тоталитарлық жүйенің қалыптасу кезеңінде (1921-1939жж.).....	151
4.3 Қазақстан Екінші дүниежүзілік соғысы жылдарында.....	166
4.4 Соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақстан (1946-1970 жж.).....	176
4.5 1971-1990 жж.Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси даму.....	187
5 Тәуелсіз Қазақстан	198
5.1 Қазақстанның тәуелсіздігінің жариялануы және ТМД-ның құрылуы.....	198
5.2 Астана қаласы – Қазақстанның жаңа Елордасы.....	208
5.3 Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуы.....	214
5.4«Нұрлы көш» бағдарламасы және отандастардың тарихи отанына	

оралуы.....	224
5.5 Қазақстан Республикасының қоғамдық-саяси дамуы.....	233
6 Қазақстан және қазіргі әлем.....	243
6.1 Қазақстан - әлемдік қауымдастықта.....	243
6.2 Қазақстан - ядросыз аймақ	250
6.3 Қазақ халқының әдет-ғұрыптарының жандануы.....	252
6.4 Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы...	266
6.5 Ұлы Даланың жеті қыры.....	280
Қорытынды.....	291
Әдебиеттер.....	292
Қосымшалар:.....	296
1. Рефераттар.....	296
2. Глоссарий.....	297
3. Қысқарған сөздер.....	308
4. Сұрақ жауап тестер.....	309